

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Նիկարագուայի ջրանցքը.—Անգլիայի ղեկավարանութիւնը.—Րօզբէրիի և Զեմբերլէնի վերջին ճառերը.—Գերմանական շօվինիզմը վերատրուած ճշմարիտ խօսքերից.—Վրէշէնի դէպքը.—Լեհական ազիտացիա.—Ազգային համալսարանների հարցը Աւստրիայում.—Վալդէկ-Րուսսօի վերաբերմունքը դէպի ներսի և դրսի միաբանութիւնները.—Փիւրքաց վեգիւնների նշանակութիւնը.—Վելիկիայի նոր կաթողիկոսի ընտրութիւնը:

Մարդկային մտքի մի նոր վիթխարի ձեռնարկութիւն պիտի յեղաշրջի միջազգային հաղորդակցութիւնները այնպէս, ինչպէս 1869 թուին Լեոսեպսի հանճարով իրագործուած Սուէզի ջրանցքը, որ անշատեց Աֆրիկան Ասիայից և միացրեց Միջերկրական ծովը Կարմիր ծովի հետ: Այժմ մարդկային խիզախ ոգին գտնուած է որ Ամերիկայի ցամաքը խանգարուած է երկու անեղ ովկիանոսների ալիքներին գրկախառնուել, ուստի նա մի հսկայական ջրանցքով ուզում է միացնել Ատլանտեան և Խաղաղ ովկիանոսները:

Դեռ 1880 թուին Լեոսեպսը ֆրանսիական կապիտալիստներից ակցիօներական ընկերութիւն կազմեց իրագործելու համար այդ միջովկիանական ջրանցքի միտքը, ընտրելով դրա համար կենտրոնական Ամերիկայի ամենանեղ մասը, Պանաման պարանոցը, բայց 1888 թուին այդ ընկերութիւնը սնանկացաւ: Համարեա միաժամանակ Հիւսիսային Ամերիկայում կազմուեց եանկիւնների մի ընկերութիւն, որ ուզում էր մրցել այդ ջրանցքի հետ, փորելով նրանից հիւսիս, աւելի մօտ Միացեալ-Նահանգներին, Նիկարագուայի ջրանցքը: Այդ ընկերութիւնը քայքայուեց և կազմուեց մի այլ ընկերութիւն, որ ընդունեց ինժեներ Միլնակօլայի կազմած ծրագիրը՝ այդ ջրանցքը իրագործելու համար: Ապա այդ ընկերութիւնը, չը կարողանալով հա-

ւարել պահանջուող ամբողջ գումարը, համոզեց Միացեալ-Նահանգների կառավարութեան՝ իր ձեռքը վերցնել ջրանցքը վերջանելու գործը:

Վաշինգտոնի կառավարութիւնը ընտրեց առանձին մի մասնաժողով, պարզելու համար թէ որն է ձեռնառու՝ գնել Պանաման սնանկացած ընկերութիւնից նրա գործը շարունակելու իրաւունքը, թէ՛ գերադասութիւն տալ Նիկարագուայի ջրանցքին: Մասնաժողովի զեկուցումը համոզեց, որ Մ.-Ն.-ին աւելի ձեռնառու է Նիկարագուայի ջրանցքը: Մի տարի առաջ Վաշինգտոնի և Լոնդոնի կառավարութիւնների մէջ պայմանագիր գրուեց, որով ջրանցքը բոլոր աղբերի գրոշակների համար ազատ համարուելով, այնուամենայնիւ մնում էր այդ երկու պետութիւնների վերահսկողութեան տակ: Բայց Վաշինգտոնի սենատը չը հաստատեց այդ պայմանագիրը և նորերս երկու պետութիւնների մէջ կնքուեց մի նոր պայմանաթուղթ, որով ջրանցքի չէզոքութեան պահպանութիւնը վերապահւում է Միացեալ-Նահանգներին: Եւ հասկանալի է Անգլիայի զեկուղ քաղաքակաւութիւնը այս վերջին տարիների ընթացքում. նա բռնուած է հարաւ-աֆրիկական ցաւից:

Անգլիական ազգը սկսել է սաստիկ ծանձրանալ այդ ցաւից: Վերջին ամսուայ ընթացքում մի շարք քաղաքական գործիչներ զանազան քաղաքներում ճառեր ասացին, որոնցից դժուար չէ եզրակացնել, որ բոլոր կուսակցութիւնները բուռն ցանկութիւն ունեն վերջ դնել անգլիական ազգի նիւթական և բարոյական չահերին այնքան վնասող այդ արինհեղութեան՝ գէթ մինչև Էդուարդ VII թագադրութեան օրը, որ նշանակուած է յունիսի 13-ին: Սկսել են մօտալուտ հաշտութեան մասին յամառ լուրեր պտտել: Բոլոր կուսակցութիւնների պարագլուխները համաձայն են, որ խաղաղութիւնը պէտք է պատուաւոր լինի Անգլիայի համար, նոյն իսկ նրա պահպանողականները յայտնում են, որ բռնների պէտք է տրուի մօտ ապագայում լիակատար ինքնավարութիւն, ինչպիսին վայելում է, օրինակ, Կանադան: Արտասանած ճառերից երկուսը մանաւանդ մեծ աղմուկ հանեցին. Չեմբերլէնի էզինբուրգեան և Բոզբէրիի չեստերֆիլդեան ճառերը: Այս վերջինի նորից քաղաքական ասպարէզ դուրս գալը մեծ յոյսեր է տալիս անգլիական ազգի մեծագոյն մասին, որ հաւատացած է թէ միայն նախկին առաջին մինիստրը՝ Գլադստոնի յաջորդ Բոզբէրին, կարող է Անգլիան հանել իր ներկայ նեղ դրութիւնից: Սակայն Բոզբէրին իր ճառով ցոյց տուաւ, որ նա համակարծիք չէ ազատականներին և ա-

ւելի թեքուում է ազատական-կայսերականների կամ լիբերալ-իմպերիալիստների կողմը, ինչպէս մենք ասել էինք դեռ օգոստոս ամսուայ մեր տեսութեան մէջ: Այժմ նա այդ աւելի ևս որոշ ապացուցեց իր վերջին ճառով. նա ոչ միայն չի պախարակում Չեմբերլէնի գործունէութիւնը, այլ և անհրաժեշտ է համարում նրա ներկայութիւնը, եթէ հարկաւոր լինի նոր միջնորդութիւն կազմել, երկու հակառակորդ գործիչները այժմ մօտենում են իրանց քաղաքական հայեացքներով և պրինց ֆլէյսին Լօնդօնի Սիտիի լօրդ-մէրի տուած բանկէտում Չեմբերլէնը և Րօզբէրին իրար կենաց էին խմում և իրար կօմպլիմենտներ ասում...

Բայց աւելի մեծ աղմուկ հանեց արտասահմանում, մասնաւորապէս Գերմանիայում, Չեմբերլէնի էդիկտուրգեան ճառը, որի մէջ նա բացայայտ ճշմարտութիւն էր ասում, առանց դիպլոմատիական զգուշութիւնների դիմելու և համեմներով քողարկելու իր միտքը, Բիսմարկի անգլիացի աշակերտը պնդում էր, որ Հարաւային Աֆրիկայի անգլիական զինուորական իշխանութեան ձեռք առած միջոցները իրանց խստութեամբ դեռ չատհոու են այն միջոցներից, որ ընդունել են զանազան ժամանակներում միւս բոլոր մեծ պետութիւնները, ի միջի այլոց և Գերմանիան—վերջին ֆրանս-պրուսական-պատերազմի ժամանակ: Թէև Չեմբերլէնի այդ ասածների մէջ գլուտ ճշմարտութիւն կար, բայց, այնուամենայնիւ, բոլոր ազգերի չօվինիստները վիրաւորուեցին, մասնաւորապէս գերմանացի ազգասէրները:

Այդպէս են ստեղծուած երկրագնտիս բոլոր մարդիկ. միշտ ուրիշի աչքի ծեղը աւելի մեծ է երևում քան սեփական աչքում տնկուած գերանը... Չեմբերլէնի ասածները հաստատելու համար մենք կարիք էլ չունենք դիմել բոլորին, յայտնի պատմական իրողութիւններին, այլ բաւական է յիշել վերջերումս Պօլնանում պատահած սրտաճմլիկ դրաման, որ երեք յայտնի է ընթերցողին լրագրներից: Մեր խօսքը Վրէշէնում տեղի ունեցած դէպքի մասին է:

Անցեալ տարի լեհական այդ քաղաքում սկսուեց իրագործուել պրուսական կառավարութեան այն կարգադրութիւնը, որով արգելւում էր լեհ երեխաներին կրօնը դասաւանդել իրանց մայրենի լեզուով և պահանջուում էր այդ անել գերմաներէն: Բոլոր աշակերտները մերժեցին գերմանացի ուսուցչի պահանջը—պատասխանել գերմաներէն: Տասներկու-տասներեք տարեկան տղաների և աղջիկների այդ ճշմարտութիւններին՝

քաղաքական կերպարանք տուաւ պրոեսական վարչութիւնը: Կանչուեց ժողովրդական դպրոցների տեսուչը, որ կարգադրեց ծեծել անհնազանդ լին մանուկներին: Ծեծուող մանուկների ճիշդ հրաւիրեց հարկանների ուշադրութիւնը: Ուսումնարանի առաջ հաւաքուեց բազմութիւն, որի միջից դուրս եկան մանուկների մայրերը և ներս խուժեցին դպրոց, ագատելու համար իրանց լացող երեխաներին: Գրգռուած ամբոխը սկսեց քարեր շարտել դպրոցի պատուհաններին և աղաղակել. «Ծեծեցէք այդ գերմանացի շներին, որոնք չարչարում են լին մանուկներին»: Գերմանացի ուսուցիչները ագատուեցին փախուստով: Եկաւ պօլիցիան և ձերբակալեց խռովարարներին: Ապա Գնէզնէում պրոեսական դատաստանը յանցաւորներին դատապարտեց 4 ամսից սկսած մինչև 2½ տարի բանտարկութեան: Այդպէս վերջացաւ պրոեսական կռիւը լին մանուկների և դրանց մայրերի դէմ:

Ով ճանաչում է լին աղգի պատուածիրութիւնը և նրա զարգացած ազգային ինքնասիրութիւնը, նա կը հասկանայ թէ ինչ զայրոյթ պէտք է յարուցանէր պրոեսական այդ բռնութիւնը: Գերմանացիների դէմ սկսուեց լինական շարժում, որ մեծ ծաւալ ստացաւ մանաւանդ Գալիցիայում. կազմուեցին միտինգներ, ուր կրակոտ ճառեր էին արտասանուած պրոեսական խրժրժութեան դէմ, հանգանակութիւն բացուեց բանտարկեալների օգտին, որ կարճ միջոցում մի քանի տասնեակ հազարների հասաւ, 70,000 կրօն: Ամեն դատակարգի և սեռի լինացիներ բուռն մասնակցութիւն ցոյց տուին այդ ազգային գործում: Լին ուսանողները կամաւոր տուրք սահմանեցին մեղադրուածների օգտին: Լվովում և Վարշաւայում գերմանական հիւպատոսարանի առաջ մեծ ցոյցեր տեղի ունեցան: Գալիցիայի զանազան քաղաքների լին վաճառականները և արհեստաւորները որոշեցին խզել իրանց առևտրական յարաբերութիւնները գերմանացիների հետ: Զբօրհնէքի տօների առիթով գերմանական ֆիրմաներից ստացուած պրէյս-կուրանտները վերադարձնուած էին՝ «չի ընդունուած Վրէչէնի պատճառով» մակագիրը վրաները կային կային:

Ի հարկէ, գերմանական ազգի լուսագոյն մասը չէ համակրում պրոեսական իշխանութեան այդ բռնի գերմանացման քաղաքականութեանը, և, երբ Վրէչէնի դէպքի առիթով լայնըստազի պատգամաւոր լին իշխան Բաձիվիլը բացատրութիւններ պահանջեց Բիւլովից, պարզ երևաց, որ գերմանական ժողովրդի ներկայացուցիչների մեծամասնութիւնը պալտարտուած

էր վարչութեան բռնի ընթացքը լեհացիների նկատմամբ: Բայց ինչ կարելի էր սպասել Թիսմարկի աշակերտ Բիւլովից. նա խրոխտաբար յայտնեց որ դա բայխստագի դիտենալու բանը չէ, այլ պրուսական իշխանութեան ներքին գործն է: «Ազգային ետականութիւնը արդարութիւնից բարձր է»—ահա նրա ստանձնելի ծուծը: Ինչպէս նկատեց սօցիալիստ Միդերբերգը՝ XVI դարում տիրում էր ejus regio, ejus religio սկզբունքը, այսինքն «որի երկիրն է, նրա կրօնն է տիրողը», իսկ այժմ «կրօն» խօսքի տեղ գործադրում է «լեզու», և աշխատում են զօռով ընդունել տալ տիրապետողների լեզուն, ինչպէս առաջ՝ կրօնը:

Ի պատիւ Աւստրիայի պէտք է ասել որ այնտեղ աւելի մեծ համբերողութիւն է տիրում գէպի զանազան ազգութիւնների ինքնուրոյնութիւնը: Նրա սահմանադրութեան 19 յօդուածը ասում է. «Աւստրիայի բոլոր ազգութիւնները հաւասարուած են իրաւունքներում և նրանցից իւրաքանչիւրին պատկանում է անվիճելի իրաւունքը—պահպանել և զարգացնել իր ազգայնութիւնը և լեզուն: Պետութիւնը ընդունում է բոլոր լեզուների իրաւունքի հաւասարութիւնը զպրոցներում և հասարակական պետական հիմնարկութիւններում»: Հիմնուելով այս յօդուածի վրայ, Աւստրիայի համարեալ բոլոր մեծ ազգութիւնները ունեն սեփական դպրոցներ և համալսարաններ: Մինչև այժմ համալսարաններ չունէին միայն ուստիները, սլովինցիները և իտալացիները: Այժմ դրանք բայխստալին են դիմում և պահանջում համալսարաններ բանալ ուստիների համար: Լվովում, սլովինցիների համար Լայբախում և իտալացիների համար Տրիեստում, իսկ չէխերը, չը բաւականանալով Պրագայի համալսարանով, պահանջում են երկրորդ չեխական համալսարան էլ հիմնել Մօրավիայի Բրիւնն քաղաքում, և Աւստրիայի մայրաքաղաք Վիեննայում էլ ուզում են հիմնել չեխական-ժողովրդական բազմաթիւ ուսումնարաններ:

Ազգայնական հարցը այնպիսի գերակշռող դեր ունի ստանձնած Աւստրիայում որ, ինչպէս մի քանի անգամ տեսանք, բայխստալի կանոնաւոր պարապունքները չեն կարողանում առաջ գնալ, մանաւանդ չէն-գերմանական հակառակութիւնների պատճառով: Բանը այնտեղ հասաւ որ մինիստր-Նախագահ Կեօրթերը ստիպուած եղաւ սպառնալ բայխստալի արձակումով և կայսրի միահեծան իշխանութիւնը վերականգնելով, եթէ չարունակուի օրստրոկլիան... Կաթոլիկ եկեղեցին անգամ այդ երկրում կապւում է ազգայնական շարժման հետ, և գերմանացիները՝ կաթոլիկ հոգևորականութիւնը կողմնակից համարելով չեխական

ձգտումներին, իրանց դրօշակի վրայ գրեցին՝ «Հեռու Հոռմից» նը-
շանաբանը: Բայց կաթողիկ կղերը զեռ շատ մեծ ոյժ ունի եր-
կրում: Նրա ջերմ կողմնակից է նաև թագաժառանգը: Այդ պայ-
մանների չնորհիւ Աւստրիան դառել է Ֆրանսիայից աքսորուող
միաբանութիւնների համար մի տենչալի երկիր:

Ֆրանսիայի միաբանութիւնների դէմ ընդունուած օրինա-
գծի մասին խօսելիս մենք առիթ էինք ունեցել մատնանիչ անել
Վալդէկ-Ռուսսօյի գործ դրած երկու չափերի մասին. մէկը ներ-
քին կհանքում, միւսը արտաքինում (տես № 4): Այժմ մի նոր
փաստ ևս գալիս է համոզելու մեզ այդ բանում:

Չինական արշաւանքի մէջ մասնակցող ֆրանսիական զնդի
հրամանատար գեներալ Վուարօն՝ ծովային մինիստրութեանը
տուած իր մի զեկուցման մէջ բերում է Չինաստանի ֆրանսիա-
կան միսիօնէրների մասին շատ անպատուաբեր տեղեկութիւն-
ներ: Վալդէկ-Ռուսսօն հակառակուեց կարգալ այդ զեկուցումը
պատգամաւորների ժողովում: Միւս օրը *Petite République*-ի
մէջ յանկարծ տպւում են քաղուածքներ այդ «կօնֆիդենցիալ»
զեկուցումից, որից երևում է որ միսիօնէրների դրդմամբ և
նախաձեռնութեամբ ֆրանսիական զինուորները Պեկինում
կողոպտել են պրինց Լիի ապարանքը: Աւարը բաժանուել է միս-
սիօնէրների և կողոպուտին մասնակցողների մէջ... Եւ այդ այդ-
պէս լինելով հանդերձ, երբ չինական արշաւանքի ծախքերը ծած-
կելու համար ներքին փոխառութեան հարցը քննուում էր և
պատգամաւորներից մի քանիսը դէմ էին որ կաթողիկ միսսիօնէր-
ների վնասներն էլ վճարուեն այդ փոխառութեամբ, Վալդէկ-
Ռուսսօն իր պարտքը համարեց ջատագովել ֆրանսիական միա-
բանութիւնների մեծ «քաղաքակրթական դերը Արեւելքում»:

Եթէ այդպիսի հակասութիւններից է կազմուած հանրա-
պետութեան քաղականութիւնը, էլ ի՞նչ սպասել Թիւրքիայից, ուր
տիրապետում է սութանի քմահաճոյքը, քէֆը, անշուշտ, միա-
հեծան ասիական պետութիւնից աւելի քիչ կարելի է հետեո-
ղականութիւն պահանջել, քան հանրապետական կառավարու-
թիւնից: Թիւրքիայում հասարակական կարծիք չը կայ, այլ գոյ-
ութիւն ունի խալիֆի հրամանը և հպատակների հլու հնազան-
դութիւնը:

Հետևաբար ի՞նչ նշանակութիւն տալ նրա նօքարների
փոփոխութիւններին, թէկուզ այդ նօքարները մեծ վեցիւր տիտ-
ղոսը կրեն: Իսկ մեր խեղճ ազգը Թիւրքիայում... ո՛ր, նոյն իսկ
հայրենի բնութիւնը հալածուում է նրան. Կարինի երկրաշարժից
բազմաթիւ վնասուածները աւելցան կոտորածներից և աւե-

բումներն զժբախտացածներն թուին։ Պատուհասներն այդ ծովի դէմ լինէ ի Պօլսի հայոց պատրիարքարանը, որին երկար տարիներն ընթացքում հաղիւ հազ աջողուեց գլուխ բերել Կիլիկիայի կաթողիկոսի ընտրութիւնը։ Կիլիկիայի Ադանա քաղաքից Սահակ եպիսկոպոս իյապայեանը հեռագրում է պատրիարքարանին. «Ընտրողական ժողովը այսօր (նոյեմբերի 29) գումարուեցաւ 49 պատգամաւորներու ներկայութեան կատարուած դադտնի քուէարկութեամբ Գեորգ եպիսկոպոս Երկրեան 32 քուէով ընտրուեցաւ կաթողիկոս Կիլիկիոյ»։

«Տանն Կիլիկիոյ» նոր կաթողիկոսը Երուսաղէմի պատրիարքական փոխանորդ էր Պօլսում և մինչև այժմ առանձին աչքի չէ ընկել որ և է դործունէութեամբ։ Տեսնենք ինչ պէտք է շահի՝ եթէ ոչ «համայն ազգը», գէթ Կիլիկիոյ թեմը, որ 1894 թուից, Մկրտիչ կաթողիկոսի մահից յետոյ, թափուր էր մնացել։ Նորընտիր կաթողիկոս Գէորգը 77-րդ կաթողիկոսն է «տանն Կիլիկիոյ»։

Լ. Ս.

Սևմենովկա			
Սարիղամիշ			
Երուսաղ	.	3	»
Վանք	.	1	»
Վաղարշապատ	.	1	»